

В І Д Г У К

офіційного опонента на дисертацію Панченко Ірини Михайлівни
„Імпліцитна адресатна референція в німецькомовному дискурсі:
структурно-семантичний і прагмадискурсивний аспекти”

(Харків: Харківський нац. у-т ім. В. Н. Каразіна, 2016. – 234 с.),

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.02.04 – германські мови

Сучасне розширення обріїв антропологічно спрямованих пошуків сприяє набуттю інтегративних властивостей, що визначають міждисциплінарний статус лінгвістики та обґруntовують доцільність комплексного дослідження мовленнєвих явищ, при якому поєднуються найвагоміші підходи до об'єкта аналізу: структурний, функціональний, прагматичний та когнітивний.

Дисертація І. М. Панченко має **об'єктом** свого дослідження один із когнітивно вельми своєрідних та комунікативно значущих аспектів будь-якого національно-мовного дискурсу – адресатну референцію у її імпліцитному прояві (далі – IAP), що досі під терміном „непрямої адресації” досить побіжно згадувалася дослідниками (W.Holly, P.Kühn, Y.Petter-Zimmer).

Адресатна референція презентує одну з провідних категорій в дискурсі усної й писемної комунікації, що зумовлює необхідність її системного дослідження з позицій сучасного мовознавства, означеного когнітивно-дискурсивною парадигмою знання. **Актуальність** рецензованої дисертації полягає, насамперед, у тому, що в ній цілеспрямовано досліджується структура, семантика і прагматика імпліцитної форми адресатної референції в сучасному німецькомовному дискурсі. У такому комплексному діапазоні ця категорія ще не була об'єктом спеціальних досліджень, на противагу до інших дискурсивних категорій (адресата, інтенції, стратегії і тактики та ін.), цілком задовільно описаних у фаховій літературі (Й. Стернін, Ф. Бацевич,

Г. П. Грайс, В. Дем'янков, О. Іссерс, І. Кобозєва, Г. Почепцов, Дж. Серль, Н. Формановська, І. Фролова та ін.).

Усвідомлюючи суть IAP як апеляції до адресата за умов відсутності експліцитно оформленого звертання та її діалектику генерування (на грунті переосмислення експліцитної пропозиції чи невербального акту або ж лише адресатної референції), І. М. Панченко підходить до опису об'єкта з позицій дискурсивно-прагматичного підходу, що й визначає логіку викладення матеріалу. Будучи підпорядкованою чітко сформульованій **меті** – встановити структурно-семантичні і прагмадискурсивні властивості висловлень з імпліцитною адресатною референцією у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі – та конкретним завданням, композиція роботи включає в себе: систематизацію наукових підходів до вивчення референції загалом та адресатної референції зокрема (розділ 1), виклад методологічних зasad дослідження адресатної референції (розділ 2), аналіз інвентарю вербальних засобів (лексико-граматичних індикаторів) та систематизацію способів виведення IAP з експліцитної пропозиції та на грунті невербального акту (розділ 3), з'ясування прагмадискурсивних характеристик досліджуваної категорії (розділ 4). У такий спосіб вся архітектоніка роботи виявляється окресленою прагненням до системного аналізу і, відповідно, до представлення лінгвістично релевантної картини імпліцитно оформленого звертання у німецькому дискурсі сьогодення, що у дискурсознавчому контексті проводиться вперше й зумовлює **наукову новизну** роботи. Новаторство дослідження полягає, окрім того, і у введенні поняття IAP, розробці класифікації її індикаторів, окресленні іллокутивного та дискурсивно-стратегічного потенціалу висловлень з IAP, систематизації випадків релевантних комунікативних невдач.

У плані інтралінгвістичного бачення проблеми авторці цілком успішно вдалося встановити, дослідити й інвентаризувати чисельний репертуар засобів німецької мови, що можуть функціонувати як індикатори IAP. Третій розділ дисертації, в якому цей репертуар розглядається, виконано особливо

ретельно, а кількісні підрахунки, що наводяться, не просто ілюструють частотність того чи іншого мовного явища, а мають особливу аргументаційну силу для презентації результатів дослідження.

Наголошення соціальної релевантності IAP дозволило авторці здійснити й інший підхід до їх інтерпретації, а саме в контексті теорії мовленнєвих актів (визначивши основні типи іллокутивних комбінацій), теорії людської діяльності (встановивши умови успішності та систематизувавши комунікативні невдачі, можливі за їх відсутності), що, на наш погляд, є не тільки методологічно коректно, але й цілком віправдано за сьогоднішнім станом розвитку наукової думки.

Усвідомлюючи, що авторка концентрується на структурно-семантичних і прагмадискурсивних аспектах іmplіцитної адресатної референції, мусимо зазначити, що помітним є мимовільний та цілком логічний крен до розгляду когнітивного вектору категорії адресатності. Інтуїтивно відчуваючи необхідність заглиблення у суть досліджуваного явища, авторка вміщує у теоретичний розділ інформацію про теорію когнітивної природи адресатності (с. 22–24), проте не розвиває її, хоча логічною та новаторською виглядала б репрезентація засобами фреймового аналізу та метафоричного моделювання етноспецифічних конвенційних та неконвенційних мисленнєвих процесів, що складають підґрунтя адресатної референції.

Достовірність результатів, вірогідність положень та висновків забезпечується, на наш погляд, опрацюванням солідного списку фахової літератури, застосуванням коректних методів аналізу, за допомогою яких оброблено значний обсяг фактичного матеріалу (1592 дискурсивні фрагменти, віднайдені на 25432 сторінках творів сучасних німецькомовних авторів).

Отже, з усією впевненістю можна говорити про вагомий внесок дослідниці в теорію дискурсу загалом та лінгвопрагматику, теоретичну граматику і лексикологію зокрема, що безперечно складає **теоретичне значення** дослідження. **Практичне значення** роботи полягає не тільки в можливостях використання одержаних результатів у практиці викладання

німецької мови, але й у їх релевантності для кола фахівців, пов'язаних з риторикою, логікою й психологією спілкування, стратегіями і тактиками мовленнєвого впливу на свідомість людини.

Оцінюючи дисертацію загалом, можна стверджувати, що І. М. Панченко цілком задовільно впоралася з поставленими завданнями. У той же час саме складність комплексного дослідження не могла не позначитися на деяких спірних моментах, помічених в роботі:

1. Насамперед, певні зауваження викликає матеріал дослідження, який, зі слів авторки, складають дискурсивні фрагменти з „художніх творів сучасних німецькомовних авторів” (с. 8). З одного боку, впадає у вічі, що компонент „сучасний” не винесено у назву дисертації. З іншого боку, якщо йдеться про „німецькомовний дискурс”, як зазначено у назві роботи, то передбачається, що автор зосередиться, окрім іншого, і на специфіці досліджуваного явища у національних діалектах (австрійському, швейцарському, люксембурзькому), дані про які у роботі відсутні. І нарешті, у списку джерел ілюстративного матеріалу фіксуємо близько 10 творів 70-х років минулого століття, які, будучи, очевидно, репрезентаційними зразками тогочасного дискурсу, не можуть вважатися достовірними взірцями дискурсу сьогодення. Окрім того, усвідомлюючи переваги персонажного мовлення художньої літератури (художньо оброблена фіксованість відповідних конструкцій в типовій формі, вільній від випадкового, суб'єктивного), мусимо зіznатися й у його певній неприродності, штучності, абстрагованості від ситуації, а тому вважаємо, що матеріал дослідження доречно було б доповнити зразками розмовного мовлення, оскільки цього вимагає природа мінливого та, власне, „живого” дискурсу як тла дослідження. Багатоканальний спосіб збору емпіричного матеріалу уможливив би врахування не лише конвенцій літературних норм, але й новітніх інтерактивних тенденцій лексичного і прагматичного виміру.

2. Попри детальний аналіз вербальних засобів вираження, дивує досить побіжний огляд невербаліки в описі імпліцитної адресатної референції

(п. 3.5, с. 121–122), що, навіть за найзагальнішими спостереженнями, мала б презентувати розгалужену систему проксемічних та кінесичних засобів, а також їх комбінованих із вербалікою варіантів.

3. Усвідомлюючи комплексність аналізу структури і прагматики досліджуваного об'єкту, мусимо визнати, що поза увагою авторки, на наш погляд, залишилися власне етноспецифічні особливості маркування та функціонування імпліцитної адресатної референції. Очевидно, що німецька етнокультура є частиною загальноєвропейської, що проявляється у схожості фундаментальних моральних зasad та базованих на них комунікативних практик, однак цінність дослідження певних дискурсивних категорій полягає саме у виокремленні та висвітленні їх етноспецифічних, національно релевантних особливостей, інформація про які представлена в дослідженні досить побіжно. З цим зауваженням перегукується й усвідомлення того, що дослідження тільки виграло б, якби враховувалися такі комунікативно значущі фактори, як вік та стать комунікантів, інституційність / неінституційність дискурсивної практики тощо.

4. Опис стратегій реалізації імпліцитної адресатної референції (с. 174–182) виконано досить ретельно й компетентно. На наш подив, серед задекларованих в дисертаційному дослідженні стратегій (вуалювання, позитивної та негативної ввічливості) не знайшла місця маніпулятивна, яка є досить пошиrenoю когнітивно-комунікативною практикою та могла б створити цікаве підґрунтя для аналізу імпліцитної адресатної референції з такого ракурсу.

5. Прикро, що авторці не вдалося уникнути невдалих формулювань (наприклад, *зnamенне слово* (с. 19), *фразеологічний MA* (с. 119), *метафоричний MA* (с. 120) тощо), орфографічних та пунктуаційних огріхів (с. 15, 20, 23, 29, 30, 34, 35, 41, 43, 53, 67 та ін.), русизмів (*прослідити* (с. 14), *однократний* (с. 46), *економічність* (с. 48), *жених* (с. 120), *шурин* (с. 159), *комунікативне поводження* (с. 174) та ін.) та кальок (с. 16, 21, 25, 63, 179 та ін.).

Висловлені зауваження відображають суто суб'єктивне бачення проблеми і мають дискусійний характер, а отже її не знижують загальну позитивну оцінку роботи. Як і всяке добротне наукове дослідження, дисертація І. М. Панченко не вичерпує теми, а окреслює вектори подальшого руху наукової думки. Вважаємо, що перспектива досліджень об'єкту полягає, перш за все, у заглибленні в когнітивне підґрунтя референції, врахування комунікативно значущої та національно релевантної специфіки цієї категорії.

На підставі детального знайомства з дисертацією, авторефератом та основними публікаціями можна стверджувати, що дисертаційне дослідження „Імпліцитна адресатна референція в німецькомовному дискурсі: структурно-семантичний і прагмадискурсивний аспекти” відповідає вимогам „Порядку присудження наукових ступенів”, затверженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а його авторка, Панченко Ірина Михайлівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германського, загального і
порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

I.M. Осовська

І.М. Осовської
Завідуючий секретар Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Відгук одержано 18. 10. 2016 р.

Відмінний секретар сподірави № 22 І. І. Морозова